

Andrzej KUŹMICKI

Stan i rozwój produkcji szkółkarskiej w rejonie lubelskim, w latach 1970-1992

The State and Development of the Nursery Production in the Lublin Region in the Years 1970-1992

Niniejsze opracowanie oparto na pracy magisterskiej *Stan produkcji szkółkarskiej w rejonie lubelskim, w latach 1970-1991*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Eberharda Makosza w Katedrze Nasiennictwa i Szkółkarstwa Ogrodniczego AR w Lublinie. Celem badań było określenie stanu produkcji szkółkarskiej w regionie lubelskim, prześledzenie zmian ilościowych i jakościowych produkowanego materiału oraz próba określenia perspektyw rozwoju szkółkarstwa owocowego w nowej sytuacji ekonomicznej kraju.

MATERIAŁ I METODYKA BADAŃ

Badania uwzględniają dane liczbowe, dotyczące materiału owocowego szkółkarskiego, zakwalifikowanego do obrotu, z wyłączeniem tzw. produkcji dzikiej, prowadzonej poza kontrolą inspekcji nasiennej.

Informacje dotyczące produkcji drzew i krzewów owocowych, liczby gospodarstw szkółkarskich i powierzchni produkcyjnej szkółek w latach: 1970, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, produkcji podkładek drzew owocowych i sadzonek truskawki w latach 1976, 1977, 1978, 1979, 1980 oraz udziału regionu lubelskiego w produkcji krajowej uzyskano w Centralnym Inspektoracie Inspekcji Nasiennej w Warszawie.

Zestawienie odmianowe produkowanego materiału oraz wydajność produkcji w latach 1970-1986 opracowano na podstawie umów kontraktacyjnych między 35 największymi szkółkami rejonu lubelskiego a Przedsiębiorstwem Nasiennictwa Ogrodniczego i Szkółkarstwa w Lublinie.

Dane dotyczące produkcji szkółkarskiej w latach 1987-1992 zebrano w okręgowym Inspektoracie Inspekcji Nasiennej w Lublinie.

OMÓWIENIE WYNIKÓW

POWIERZCHNIA I LOKALIZACJA SZKÓLEK

Region lubelski, obejmujący swym zasięgiem województwa: lubelskie, chełmskie, białkopodlaskie i zamojskie należy, obok łódzkiego, warszawskiego

i poznańskiego, do największych ośrodków produkcji materiału szkółkarskiego w Polsce. W roku 1991 pochodziło z niego 15% znajdujących się w obrocie drzewek owocowych, 10% krzewów owocowych, a łączna powierzchnia szkółek stanowiła 8% powierzchni krajowej.

Szkółki regionu lubelskiego są bardziej rozdrobnione, niż w pozostałych częściach kraju, a ich średnia powierzchnia obniżyła się w końcu lat 80. do 0,6 ha. Wynika to głównie z założenia dużej liczby niewielkich, koniunkturalnych szkółek (w 1987 roku powstało ich aż 66), produkujących głównie sadzonki porzeczki czarnej. W 1991 roku tylko 24 spośród 184 przekroczyły powierzchnię jednego hektara. Stabilizacja rynku krzewów owocowych i rosnąca konkurencja spowodowały w 1992 roku ponowne obniżenie liczby szkółek do 142, przy łącznej powierzchni 90 hektarów.

Największa koncentracja szkółek występuje w trójkącie Lublin – Puławy – Bełżyce, zwłaszcza w okolicach Końskowoli i Starego Pożogu. W 1991 roku z województwa lubelskiego pochodziło 97% zakwalifikowanych przez okręgowy inspektorat Inspekcji Nasiennej w Lublinie drzewek owocowych oraz podkładek i 69% krzewów owocowych. W produkcji tych ostatnich, zwłaszcza malin, znaczącą rolę odgrywało także województwo zamojskie.

Jakość gleb jest głównym czynnikiem decydującym o lokalizacji szkółek. Najlepsze, pochodzenia lessowego oraz rędziny, zlokalizowane są głównie na Wyżynie Lubelskiej, natomiast mady i czarnoziemy w dolinach Wisły, Bugu i Wieprza, przede wszystkim w województwie zamojskim (Uhorczak, 1969).

Ważną rolę odgrywa także obecność dobrych rynków zbytu, doradcza rola Akademii Rolniczej w Lublinie, Przedsiębiorstwa Nasiennictwa Ogrodniczego i Szkółkarstwa w Lublinie, Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Końskowoli, czy Pszczelnicznego Zakładu Doświadczalnego w Górnej Niwie oraz uwarunkowania historyczne. Tradycje szkółkarskie sięgają bowiem na Lubelszczyźnie XIX wieku, kiedy powstały pierwsze szkółki Andrzeja Zamojskiego w Podzamczu, braci Kleniewskich w Lublinie, Z. Zamojskiego w Antopolu, a także folwark Końskowola z Górną Niwą i Pożogiem jako wzorcowe gospodarstwo Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach (Achman, 1980).

PRODUKCJA

Szkółki rejonu lubelskiego charakteryzują się wysoką wydajnością produkcji. W 1991 roku z 1 ha szkółki uzyskiwano średnio 33 tys. szt. drzewek owocowych (przy 50 tys. podkładek wysadzanych do okulacji na jednym hektarze), 51 tys. szt. krzewów owocowych, a z 1 ha matecznika 102 tys. szt. podkładek. Głównym czynnikiem umożliwiającym intensyfikację produkcji jest w tym przypadku występowanie obszarów gleb o bardzo wysokiej jakości (gleby kompleksów pszennych stanowią około 30% łącznej powierzchni użytków rolnych). Produkcję drzewek owocowych w regionie lubelskim charakteryzują dane zawarte w tabeli 1.

Tab. 1. Produkcja drzewek owocowych w rejonie lubelskim w latach 1970-1992
Production of fruit trees in the Lublin region in the years 1970-1992

Gatunek Variety	Produkcja w tysiącach sztuk Production (thousands)								
	rok (year)								
	1970	1975	1980	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ogółem Total	469,3	291,6	503,3	592,8	949,2	1586,3	1934,2	1707,2	991,2
Jabłoń razem Apple total	406,9	219,3	210,9	183,6	359,2	1032,4	1220,2	1004,9	409,5
Na podkl. generatywnych On generative rootstocks	228,0	74,1	102,0	31,1	82,5	423,7	418,6	168,0	23,0
Na podkl. wegetatywnych On vegetative rootstocks	178,9	145,2	108,9	152,5	276,7	608,7	801,6	836,9	386,5
Grusza Pear	12,4	10,9	24,3	67,4	74,6	74,1	77,5	43,6	50,2
Śliwa Plum	19,7	24,8	26,5	129,5	71,6	97,5	62,3	117,6	137,9
Wiśnia Sour cherry	21,8	29,4	122,2	147,2	375,6	331,1	462,1	468,9	319,4
Czereśnia Sweet cherry	2,1	2,9	14,8	29,5	40,8	26,4	37,3	43,9	55,4
Inne Others	6,4	4,3	4,6	35,5	27,4	24,8	18,8	28,3	24,7

Tab. 2. Produkcja krzewów owocowych w rejonie lubelskim w latach 1970-1992
Production of fruit shrubs in the Lublin region in the years 1970-1992

Gatunek Variety	Produkcja w tysiącach sztuk Production (thousands)								
	rok (year)								
	1970	1976	1980	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ogółem Total	323,0	604,4	1073,6	598,9	1130,3	1838,8	1738,3	2935,3	1366,1
Agrest Gooseberry	14,4	6,9	2,9	32,8	23,9	12,1	30,4	30,8	36,1
Porzeczka czarna Black currant	195,8	353,0	451,5	203,4	552,4	1467,0	1510,6	2735,3	1197,0
Porzeczka czerwona Red currant	92,6	77,9	156,1	20,0	22,0	2,0	7,1	7,6	10,3
Malina Raspberry	20,0	153,0	465,0	288,0	448,0	325,0	153,0	120,0	98,0
Inne Others	0,2	3,6	0,1	54,5	84,1	32,7	37,3	41,6	24,7

W latach 70. i pierwszej połowie 80. produkcja drzewek była stosunkowo ustabilizowana. Dominowały wówczas jabłoń i wiśnia, której udział rósł stopniowo w latach 80.

Znaczne zwiększenie produkcji szkółkarskiej w rejonie lubelskim nastąpiło po roku 1987. Było to uwarunkowane uszkodzeniami mrozowymi sadów po zimie 1986/1987 (najsilniej wystąpiły one w województwach: białkopodlaskim, grójeckim i lubelskim (Pieniążek, 1987)), stosunkowo dobrą sytuacją ekonomiczną sadownictwa na tle innych gałęzi produkcji ogrodnictwa i rolnictwa, a także całej gospodarki.

W latach 1988-1991 produkcja drzewek owocowych w rejonie lubelskim wzrosła ponad trzykrotnie (tab. 1). Wiśnie stanowiły w tym okresie około 1/4 łącznej liczby drzewek, natomiast dominującym gatunkiem była jabłoń (1/3 w 1987, 2/3 drzewek w 1990 roku), uszlachetniana w około 83% na podkładkach wegetatywnych, zwłaszcza z grupy średnio rosnących. Pozostałe gatunki były dostarczane do obrotu w mniejszych ilościach, przy czym udział śliw zmalał z 22% w 1987 do 3% w 1990 roku.

W 1992 roku nastąpił spadek produkcji drzewek owocowych poniżej 1 mln sztuk, przy silnych zmianach struktury odmianowej i podkładowej. Było to uwarunkowane nasyceniem rynku szkółkarskiego, obniżeniem popytu, a także zmianą modelu sadu na bardziej intensywny, z drzewami nowych odmian, uszlachetnianych na podkładkach słabo rosnących.

W 1992 roku dominującymi gatunkami były: jabłoń i wiśnia, wzrósł także udział śliwy. Bardzo charakterystyczne były zmiany w strukturze podkładowej jabłoni, bowiem udział drzewek na podkładkach wegetatywnych wzrósł aż do 95%, a tendencja ta prawdopodobnie utrzyma się, gdyż w 1992 roku zaokulizowano na nich 97% drzewek.

Analizując produkcję podkładek drzew owocowych w ciągu ostatnich 20 lat (tab. 3), można zaobserwować ciągły jej wzrost, proporcjonalny do ilości uzyskiwanych okulantów, przy czym udział podkładek wegetatywnych wahał się od 1/3 do 1/2 całości. Podkładki jabłoni stanowiły 40-80%, a wiśni i czereśni (generatywne) 11-60% łącznej liczby poddanej kwalifikacji.

Szczególnie charakterystyczne zmiany nastąpiły w przypadku pierwszego z wymienionych gatunków, a polegały na stopniowym spadku udziału siewek Antonówki z 56% w 1976 do 0,7% w 1991 roku, z wyjątkiem lat 1987-1988, kiedy umożliwiały szkółkarzom szybką produkcję drzewek jabłoni przy bardzo dużym popycie po zimie 1986/1987.

W przypadku podkładek wegetatywnych malał udział silnie rosnących na rzecz średnio rosnących, zwłaszcza M26, która stanowiła 63% podkładek jabłoni w 1992 roku. Podkładki słabo rosnące występowały w ilościach marginalnych, przy czym ich udział gwałtownie wzrósł w latach 90. Dotyczy to zwłaszcza M9 (8% w 1992 roku). Tendencja ta prawdopodobnie utrzyma się, gdyż na około 14 tys. wysadzonych w 1991 roku roślin matecznych, M9 występowała w liczbie około 3 tys. szt., P60 – 4 tys. szt., a M26 – 2,3 tys. szt.

Tab. 3. Produkcja podkładek drzew owocowych w rejonie lubelskim w latach 1970-1992
Production of rootstocks in the Lublin region in the years 1970-1992

Podkładki Rootstocks	Produkcja w tysiącach sztuk Production (thousands)							
	rok (year)							
	1970	1976	1979	1988	1989	1990	1991	1992
Ogółem Total	1268,7	676,5	531,4	2843,3	2745,8	4010,9	3399,0	4239,4
Podkładki generatywne Generative rootstocks	878,0	360,0	336,3	2208,1	1217,9	1917,2	1870,2	2756,2
Podkładki wegetatywne Vegetative rootstocks	390,7	316,5	115,1	635,2	1527,9	2093,7	1528,8	1483,2
Jabłoni Apples	1204,4	486,5	333,0	1492,6	1608,1	2143,4	1429,2	1428,7
Jabłoni generatywne Apples generative	815,4	272,5	123,3	932,1	191,5	251,0	10,5	25,6
Jabłoni wegetatywne Apples vegetative	387,0	214,0	209,7	560,5	1416,6	1892,4	1418,7	1403,1
Grusz Pears	9,7	28,7	4,2	134,7	55,4	91,3	49,6	163,2
Śliw Plums	6,0	162,7	3,6	52,5	60,9	102,9	229,0	657,5
Wiśni i czereśni Sour and sweet cherries	48,6	27,6	91,4	1163,5	964,4	1538,3	1621,1	1961,5
Inne Others	—	—	2,0	—	57,0	—	0,6	0,5

W latach 1970-1987 dynamika wahań liczby dostarczanych do obrotu krzewów owocowych, a zwłaszcza sadzonek malin i porzeczki czarnej, była większa niż w przypadku drzewek owocowych, przy czym produkcja wymienionych gatunków osiągała najwyższe wartości na przełomie lat 70. i 80. (tab. 2). Następnie uległa obniżeniu i stabilizacji.

Produkcja krzewów owocowych zwiększyła się radykalnie po roku 1987. W latach 1987-1991 nastąpił pięciokrotny wzrost liczby poddawanych kwalifikacji sadzonek, przy czym udział porzeczki czarnej wzrósł z 49% do 93%. Zdecydowanie zmniejszyła się natomiast liczba dostarczanych do obrotu malin (40% w 1987, 4% w 1991 roku), wobec spadku zainteresowania produkcją owoców tego gatunku. Agrest i porzeczki kolorowe stanowiły ilości marginalne.

Załamanie koniunktury cenowej owoców porzeczki czarnej w 1992 roku doprowadziło do spadku produkcji sadzonek tego gatunku o ponad połowę, a w efekcie do spadku łącznej liczby krzewów owocowych. Wzrosła jedynie w niewielkim stopniu ilość kwalifikowanych sadzonek agrestu i porzeczki kolorowych.

Niskie ceny owoców truskawki pociągnęły za sobą także obniżenie produkcji jej sadzonek z 5,7 mln szt. w 1988 do 0,5 mln szt. w 1992 roku (tab. 4).

Tab. 4. Produkcja sadzonek truskawki w rejonie lubelskim w latach 1977–1992
Production of strawberry plants in the Lublin region in the years 1977–1992

Sadzonki Plants	Produkcja w tysiącach sztuk Production (thousands)							
	rok (year)							
	1977	1980	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ogółem Total	1157,0	1655,0	4684,0	5697,0	3171,0	1050,0	1308,0	530,0
w tym Elita Elite	–	30,0	234,0	721,0	140,0	355,0	117,0	227,0

DYSKUSJA

Po latach gospodarki nakazowo-rozdzielczej, kiedy ilość produkowanego materiału była sterowana odgórnie, z wykorzystaniem kontraktacji, decydującą rolę zaczęły odgrywać prawa rynku. Ilość dostarczanych do obrotu drzewek i krzewów owocowych oraz ich skład gatunkowy i odmianowy są ściśle uzależnione od popytu sadowników, ten zaś wynika z koniunktur cenowych na rynku owocowym.

Przełomowym dla szkółkarstwa lubelskiego był rok 1987. Uszkodzenia mrozowe sadów po zimie 1986/1987 umożliwiły wprowadzenie nowego modelu sadu z większą, niż do tej pory liczbą drzew wysadzonych na jednostce powierzchni, składających się z drzew nowych odmian, okulizowanych – w przypadku jabłoni – na podkładkach średnio i słabo rosnących. Omawiane zjawisko stworzyło wielką szansę szkółkarzom lubelskim, choć znaleźli się również producenci nieuczciwi, dostarczający materiał niskiej jakości, często poza kontrolą inspekcji nasiennej.

W przypadku krzewów owocowych decydujący wpływ na wzrost produkcji w końcu lat 80. odegrało podniesienie opłacalności uprawy porzeczki czarnej, wynikające z wysokich cen owoców i wprowadzenia zbioru kombajnowego. Gwałtowne zwiększenie wielkości i liczby plantacji, o dużych zagęszczeniach roślin na jednostce powierzchni spowodowało olbrzymi popyt na sadzonki tego gatunku. Niestety wysokie ceny materiału szkółkarskiego pociągnęły za sobą masowe zjawisko produkcji „dzikiej”, prowadzonej poza kontrolą inspekcji nasiennej. Pobieranie sadzonek z plantacji owocujących potęgowało rozprzestrzenianie się rewersji porzeczki czarnej i jej wektora wielkopakowca porzeczkiowego. Problemem było również zamieszanie wśród krzewów odmiany Titania

typów różniących się odpornością na choroby, pokrojem i owocowaniem, a niekontrolowana produkcja nasilała to zjawisko. Obecnie, przy spadku zainteresowania porzeczką czarną i wzrostem konkurencji na rynku szkółkarskim, liczba koniunkturalnych szkółek maleje, co jest zjawiskiem korzystnym i otwiera szansę przed uczciwymi producentami, o ugruntowanej pozycji na rynku.

Wobec obniżenia opłacalności produkcji owoców, po latach prosperity dają się zaobserwować symptomy nadprodukcji i ostrej konkurencji na rynku szkółkarskim. Są to zjawiska korzystne dla potencjalnego klienta (ograniczenie produkcji „dzikiej”, poprawa jakości materiału), jednak od szkółkarzy wymagają „znalezienia się” w nowych warunkach. Konieczna jest obserwacja tendencji rynkowych, nadążanie za nowościami odmianowymi, produkowanie materiału wysokiej jakości (średnica pnia, pędy boczne) i zdrowotności. Niestety w naszym kraju nie istnieją wyspecjalizowane placówki, dostarczające materiał wyjściowy o ustalonym statusie wirusologicznym, a następnie kontrolujące takowy u drzewek i krzewów dostarczanych do obrotu. Sytuacja rynkowa zmusza do poszerzania oferty gatunkowej i odmianowej produkowanego towaru oraz jego właściwą reklamę. Szkółkarz musi przewidzieć i zaspokoić wymagania potencjalnego klienta. Zaistniała tendencja łączenia się mniejszych i średnich szkółek w związki lub grupy producentów, prowadzące wspólną reklamę i sprzedaż (np. „Lubsad”, czy „Prunus”).

Stracił nieco na znaczeniu PNOS w Lublinie, jednak nadal pośredniczy w obrocie 1/3 materiału. Utrzyma on prawdopodobnie swoją pozycję, zwłaszcza wobec podejmowanych prób ekspansji na rynek wschodni oraz poczynionych inwestycji (oddana w bieżącym roku do użytku chłodnia do przechowywania materiału szkółkarskiego).

Reasumując, nowa sytuacja ekonomiczna wymaga od szkółkarzy nowego podejścia do swej działalności, analizy rynku, obserwacji poczynień konkurencji i dużej aktywności. Szkółkarstwo lubelskie posiada atut w postaci korzystnych warunków przyrodniczych, wieloletnich doświadczeń oraz zaplecza naukowego, co rokuje mu perspektywy dalszego rozwoju.

PIŚMIENNICTWO

- Achman M. W., 1980. Rozwój produkcji szkółkarskiej na Lubelszczyźnie i rola zakładów szkółkarskich w krzewieniu kultury ogrodniczej. Praca magisterska napisana w Akademii Rolniczej w Lublinie, Wydział Ogrodniczy, Lublin.
- Pieniążek S., 1987. Uszkodzenia mrozowe ostatniej zimy. Sad Nowoczesny, 8: 1-9.
- Uhoreczak F., 1969. Polska przeglądowa mapa użytkowania ziemi 1:1 000 000, B – część kartograficzna. Pracownia Geografii Instytutu Geografii PAN.

SUMMARY

The Lublin region belongs to the largest centres of producing the nursery material in Poland. In 1992 it produced 15% of the sold fruit trees, 10% of the fruit shrubs, and the total area of the nurseries was 8% of the nursery area in all Poland.

High production efficiency is mainly due to the occurrence of very high quality soils.

Most of the production comes from the Lublin region, and the greatest concentration of the nurseries is to be found in the triangle of Lublin – Puławy – Bełżyce.

In the 1970's and in the first half of the 1980's, the production of fruit trees in the Lublin region was stabilized. In the years 1988-1991, it increased more than three times, and in 1992 it decreased to the level below the number of three million. The dominating species were then: apple tree and cherry tree. As for the former, at the turn of the 1980's and 1990's, the number of the trees graded up on generative rootstocks dropped to the advantage of vegetative ones.

Changes of the number of fruit shrubs provided for sale in the years 1970-1987 were greater than in the case of fruit trees. In the years 1987-1991, a 5-fold increase of the seedling production was observed, and the proportion of black currant grew from 49% to 93%, while that of raspberry dropped from 40% to 4%. Lower profitability of the production of first rate fruit in 1992 resulted in decreasing the number of seedlings undergoing qualification more than a half, and the effect was decrease of the total number of fruit trees.

Strawberry plants production dropped from the number of 5 700 000 in 1988 to 5 000 000 in 1992.

It is hard to formulate any prognosis about the production of nurseries for the future. It is closely related to the price situation of the fruit market. However, one can observe certain symptoms of growing competition, which will have to be followed by intensification of production and lowering its costs in the nurseries, better quality of the material and greater attention paid to the possibilities of its sales.